

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
June/ Haziran 2021, 25 (1): 275-292

İslâm Hukukunda Hz. Peygamber'in Fiillerinin Mubahlık (Hukukî Serbestlik) Bildirmesi

The Prophet Muḥammad's Behavior Expressing Legal Freedom (İbâḥā) in Islamic Law

İbrahim Yılmaz

Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı

Associate Professor, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law

Nevşehir, Turkey

ibrh.yilmaz@hotmail.com orcid.org/0000-0001-8912-7769

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 28 January / Ocak 2021

Accepted / Kabul Tarihi: 12 June / Haziran 2021

Published / Yayın Tarihi: 15 June / Haziran 2021

Pub Date Season / Yayın Sezonu: June / Haziran

Volume / Cilt: 25 **Issue / Sayı:** 1 **Pages / Sayfa:** 275-292

Cite as / Atıf: Yılmaz, İbrahim. "İslâm Hukukunda Hz. Peygamber'in Fiillerinin Mubahlık (Hukukî Serbestlik) Bildirmesi [The Prophet Muḥammad's Behavior Expressing Legal Freedom (İbâḥā) in Islamic Law]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 25/1 (Haziran 2021): 275-292.

<https://doi.org/10.18505/cuid.870089>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/pub/cuid>

The Prophet Muḥammad's Behavior Expressing Legal Freedom (İbāḥā) in Islamic Law

Abstract: Sunnah is the second main source for Islamic law following the Qur'ān. Sunnah in the books on the Methodology of Islamic Law (*Usūl al-fiqh*) is examined in two main parts, one of which is as the source for religious commands and the other is being as *religious/taklīfī* commands. Sunnah is divided into three categories in terms of being the source for Islamic commands: *qawli* (verbal), *fi'ili* (behavioral) and *taqrīri* (approval). In the Islamic literature, when the word "sunnah" is mentioned, first of all, it is understood as a verbal appeal, which is *qawli* sunnah (hadith). Verbal sunnah has a rhetoric/wording that includes demand (*amr/order-nahy/prohibition*) or freedom (mubāḥ). And ultimately to the wording of this verbal address, some religious commands, such as *farḍ/wājib*, sunnah/*mandūb*, and permissible/mubāḥ are attributed. The behavioral sunnah (the acts of the Prophet Muḥammad), on the other hand, does not have a rhetoric that includes demand (*amr/order-nahy/prohibition*) or freedom (mubāḥ). The command/judgment is based on rhetoric. In other words, if there is an address, there is a command; if there is no address, there is no command/judgment. Therefore, it is problematic that the acts of the Prophet are decreed in the form of *farḍ/ wājib, sunnah/mandūb* and *mubāḥ*. For this reason, the acts of the Prophet in the books on the Methodology of Islamic Law (*Usūl al-fiqh*) have been particularly examined under the title of *Af'āl al-Rasūl*. While some of the acts of the Prophet Muḥammad have a religious character, some of them are the acts that he performed completely in accordance with the customs and traditions in the society he lived in. Therefore, not all of the Prophet's deeds/acts (behavioral sunnah) are at the same level in terms of obligation. Therefore, while some of the acts/deeds of the Prophet express *wucūb*, some other *mandūb* (sunnah-*mustaḥab*) and still some other *ibāḥā/mubāḥ*. On the other hand, the acts of the Prophet Muḥammad, in terms of being the source of religious commands, are divided into two categories: the *tashrī* (religiously) qualified and non *tashrī* (religiously) qualified. What is meant by a religious act is the actions of the Prophet, which he performed as being a prophet, for the purpose of worshiping and that he wanted his followers act accordingly. What is meant by a non-religious act is the behavior of the Prophet as a human being or as a requirement of the society he lived in. Sunnah, in terms of being a religious command, refers to commands other than *farḍ* and *wājib*. Ḥanafī scholars are of the opinion that sunnah as a religious decree is divided into two parts as *sunnah-i hudā* and *sunnah-i zawāid*. The acts of the Prophet, in accordance with his being a human or the custom of the society he lived in, are included in the scope of sunnah *zawāid*. In other words, sunnah *zawāid* generally means the actions of the Prophet that he did not do with the intention of worship. In this context, the acts of the Prophet Muḥammad are important. Because, the acts of the Prophet are not the same in terms of qualification (command), nor are they the same in terms of their nature (being religious or humanly natural). The acts of the Prophet Muḥammad with a religious nature are divided into two as known qualities and unknown qualifications. In principle, the religious acts of the Prophet, whose qualities are known, are also obligation for the ummah (Muslims). Therefore, when it is known for what purpose the Prophet Muḥammad made a deed/behavior, that act is accordingly is binding for the ummah (Muslims). Accordingly, if the attribute of a deed/behavior made by the Prophet is *wājib/farḍ*, it is also *wājib* for the ummah and permissible (*ibāḥā*) for the ummah if it is permissible. On the other hand, the acts of the Prophet in the Qur'ān as a *mujmal* (ambiguous *nass* /verse) are also subject to the command of *mujmal*. There is a dispute regarding the verdict of the Prophet's acts of religious nature whose qualifications are unknown. According to the majority of Hanafī scholars, what is essential in the actions of the Prophet whose qualifications are unknown and that contain the characteristics of worship, is that it is *mus-taḥab/mandūb*. According to Kerkhī (d. 340/952), what is essential in such deeds/behaviors is that it is permissible. Jassās (d.370 / 980) expresses the same opinion with Kerkhī. Opinions on this issue are conveyed from Imām Mālik and Imām Shafī that he declared permissibility. The preferred opinion in Hanbalis is to declare permissibility. Non-religious acts of the Prophet Muḥammad as a human being or as per the custom of the society he lives in are not

obligation for the ummah. Therefore, what is essential in such deeds/behaviors is that it is permissible. Therefore, in such acts, which are also named as *sunnah zawâid*, anyone is free to follow the Prophet. Because the acts of the Prophet, which are not religious, either have human characteristics or are based on the customs (lifestyle) of the Arab society of that period. It is a known fact that characteristics based on human nature vary from person to person. It is also known that customary behaviors and habits vary according to societies. Therefore, such acts and customary acts of the Prophet, which are not religious, are not obligation for the ummah. In this study, the acts of the Prophet Muhammad as source for religious commands and being religious command will be focused in terms of their implication into mubâh (permissible).

Keywords: Islamic Law, Sunnah, the Acts of the Prophet Muḥammad, Obligation, Legal Freedom, Mubâh, Ibâhâ

İslâm Hukukunda Hz. Peygamber'in Fiillerinin Mubahlık (Hukukî Serbestlik) Bildirmesi

Öz: Sünnet, Kur'an'dan sonra İslâm hukukunun ikinci temel kaynağıdır. İslâm Hukuku Metodolojisi (Usûlü'l-fıkh) kitaplarında Sünnet; biri şer'î/dinî hükümlerin kaynağı olması, diğeri teklifi-şer'î/dinî hüküm olması açısından iki kısımda incelenmektedir. Şer'î hükümlerin kaynağı olması açısından Sünnet yapısı itibarıyla; kavli, fiilî ve takrîrî olmak üzere üçe ayrılmaktadır. İslâmî literatürde "sünnet" denilince öncelikle sözlü bir hitap olan *kavlî sünnet (hadis)* anlaşılmaktadır. Sözlü sünnet, talep (emir-nehî) ve muhayyerlik/serbestlik içeren bir hitaba (sığaya/lafza) sahiptir. Ve neticede bu sözlü hitabın sığasına; farz/vacip, sünnet/mendup, mubah şeklinde bazı şer'î hükümler terettüp etmektedir. Fiilî sünnet (Hz. Peygamber'in fiilleri) ise talep (emir-nehî) veya muhayyerlik içeren bir hitaba sahip değildir. Hüküm ise hitaba dayanmaktadır. Bir diğer ifade ile hitap varsa hüküm vardır; hitap yoksa hüküm de yoktur. Bu yüzden, Hz. Peygamber'in fiillerinin farz/vacip, sünnet/mendup ve mubah şeklinde hükme delaleti problem arz etmektedir. Bundan dolayıdır ki fıkıh usûlü kitaplarında Hz. Peygamber'in fiilleri, *Ef'âlü'r-Rasûl* başlığı altında özel olarak ayrıca incelenmiştir. Hz. Peygamber'in fiillerinin bir kısmı teşrîî nitelik taşıırken bir kısmı tamamen onun bir insan olmasının ve içinde yaşadığı toplumun örf ve âdeti gereği olarak yapmış olduğu fiillerdir. Bu yüzden bağlayıcılık açısından Hz. Peygamber'in fiillerinin (fiilî sünnet) tümü aynı derecede değildir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in fiillerinden bazıları vucûb ifade ederken bazıları, mendup (sünnet-müstehap) bazıları da mubahlık bildirmektedir. Şer'î hükümlerin kaynağı olması açısından Hz. Peygamber'in fiilleri; *teşrîî (dinî/kurbet/badet) nitelikli olan ve teşrîî nitelikli olmayan* şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Teşrîî nitelikli fiilden kasıt, Hz. Peygamber'in, bir peygamber olma sıfatı ile kurbîyet amacıyla yaptığı ve insanlardan uyulmasını istediği davranışlarıdır. Teşrîî nitelikli olmayan fiilden kasıt ise Hz. Peygamber'in, bir insan olarak yaptığı (fitrî/beşerî/cibillî) veya içinde yaşadığı toplumun örfü gereği yaptığı davranışlarıdır. Teklifi/dinî bir hüküm olması açısından ise sünnet; farz ve vacibin dışında kalan hükümleri ifade etmektedir. (Hanefî) usulcüler, teklifî bir hüküm olarak sünneti; *sünnet-i hüdâ ve sünnet-i zevâid* şeklinde iki kısma ayırmışlardır. Hz. Peygamber'in, fitratın veya içinde yaşadığı toplumun örfü gereği yaptığı fiilleri, sünnet-i zevâid kapsamına girmektedir. Bir diğer ifade ile sünnet-i zevâid, genel olarak Hz. Peygamber'in, ibadet kastı ile yapmadığı fiilleri anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber'in teşrîî nitelikli yaptığı fiilleri vasfı bilinen ve vasfı bilinmeyen şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Prensipten Hz. Peygamber'in vasfı bilinen teşrîî nitelikli fiilleri ümmet (Müslümanlar) için de bağlayıcıdır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bir fiili hangi vasıfla/amaçla yaptığı bilindiğinde o fiil aynı vasıfla ümmet (Müslümanlar) için de geçerlidir. Buna göre Hz. Peygamber'in yaptığı bir fiilin vasfı vacip/farz ise bu fiil ümmet için de vacip, mubah ise ümmet için de mubah olmaktadır. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in Kur'an'daki bir mücmeli (anlamı kapalı nass/âyet) beyan sadedindeki fiilleri de mücmelin hükmüne tabidir. Hz. Peygamber'in teşrîî/dinî nitelikli olup da vasfı bilinmeyen fiillerinin hükme delaleti hususunda ihtilaf vardır. Hanefî usulcülerin/âlimlerin çoğunluğuna göre Hz. Peygamber'in vasfı bilinmeyen kurbet

278 | İbrahim Yılmaz. İslâm Hukukunda Hz. Peygamber'in Fiillerinin Mubahlık...

özelliği içeren fiillerinde asıl olan müstehab/mendup olmasıdır. Kerhî'ye (öl. 340/952) göre ise bu tür fiillerde asıl olan mubah olmasıdır. Cessâs (öl. 370/980) da Kerhî ile aynı görüşü dile getirmektedir. Bu konuda İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'den mubahlık bildirdiği yönünde görüşler nakledilmektedir. Hanblîlerde ise râcih olan görüş mubahlık bildirmesidir. Hz. Peygamber'in teşrîî nitelikli olmayıp bir insan olarak (beşerî/cibillî) veya içinde yaşadığı toplumun örfü gereği yaptığı fiilleri ise ümmet için bağlayıcı değildir. Bu yüzden bu tür fiillerde asıl olan mubah olmasıdır. Dolayısıyla, *sünnet-i zevâid* olarak da isimlendirilen bu tür fiillerde isteyen Hz. Peygamber'e ittiba eder, isteyen etmez. Çünkü teşrîî/dinî nitelik taşımayan Hz. Peygamber'in fiilleri, ya fitrî özellik taşımaktadır ya da o dönemin Arap toplumunun örf ve âdetine (yaşam tarzına) dayanmaktadır. Fitrata/yaratılışa dayalı özelliklerin kişiden kişiye değiştiği ise bilinen bir gerçektir. Yine örf'e dayalı davranışların ve alışkanlıkların toplumlara göre değişiklik arz ettiği de bilinen bir husustur. Bu yüzden Hz. Peygamber'in teşrîî/dinî nitelik taşımayan bu tür (beşerî/cibillî) fiillerinin ve örfî davranışlarının ümmet için bağlayıcı olması söz konusu değildir. Bu çalışmada, şer'î bir delil olması ve teklîfî/dinî bir hüküm olması açısından Hz. Peygamber'in fiillerinin mubahlığa delaleti üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Sünnet, Hz. Peygamber'in Fiilleri, Bağlayıcılık, Mubahlık, İbâha.

Giriş

Kur'an'da Hz. Peygamber'in insanlar için örnek olduğu¹ ve ona mutlak olarak itaat etmenin gerektiği bildirilmektedir.² İlgili nasları dikkate alan İslâm âlimleri de Sünnet'in delil olması ve teşrîîdeki yeri üzerinde detaylı bir şekilde durmuşlardır.³ Nitekim Sünnet, Kur'an'dan sonra İslâm hukukunun ikinci temel kaynağı olarak kabul edilmiştir.

Sözlükte sünnet, *izlenen yol, yöntem, örnek alınan uygulama, örf ve gelenek* gibi anlamlara gelmektedir.⁴ Terim olarak ise sünnet kavramının fıkıh, fıkıh usulü, hadis ve kelâm ilimleri açısından farklı tanımları yapılmış olsa da bu tanımların hepsi, *Hz. Peygamber'in yolunu izleme* ortak paydasında birleşmektedir.⁵

Sünnet kelimesi hadislerde⁶ sözlükteki *izlenen yol, örnek alınan uygulama* anlamında geniş anlamı ile kullanılmakla birlikte sünnet ile asıl kastedilen; Hz. Peygamber'in, peygamber olma sıfatı ile yapıp insanlardan uyulmasını istediği teşrîî nitelikli davranışlardır. Nitekim "Size iki şey bıraktım onlara tutduğunuz sürece sapmazsınız: Allah'ın Kitab'ı ve Peygamber'inin sünneti"⁷; "Sünnetimden yüz çevirenler benden değildir"⁸ mealindeki hadislerde *sünnet* kelimesi bu anlamda kullanılmıştır.

Kaynaklarda fikhî bir terim olarak sünnetin; biri şer'î hükümlerin kaynağı olması (usûl-i fıkıh), diğeri teklîfî hüküm olması (fürû-i fıkıh) açısından iki farklı anlamı üzerinde durulmuştur. Bir diğer ifade ile terim olarak sünnet; biri, *şer'î hükümlerin kaynağı*, diğeri ise *farz*

¹ el-Ahzâb 33/21.

² Örnek olarak bk. Âl-i İmrân 3/31, 32, 132; en-Nisâ 4/59; el-Mâide 5/92.

³ Sünnetin İslâm hukukundaki yeri ile ilgili geniş bilgi için bk. Mustafa es-Sibâî, *İslâm Hukukunda Sünnet*, çev. Kamil Tunç (İstanbul: Girişim Yayınları, 1989); Abdülğânî Abdülhâlık, *Hücciyetü's-sünne* (Kahire: Dâru'l-vefâ, 1987), 245-375; Mehmet Erdoğan, *Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 231-282.

⁴ İbn Manzûr, "s-n-n" mad., *Lisânü'l-Arab* (Kahire: Dâru'l-meârif, 1984), 3/2124-2125; Murtaza Bedir, "Sünnet (Fıkıh)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2010), 38/150.

⁵ Sünnet hakkında geniş bilgi için bk. Bedir (Fıkıh)-İlyas Çelebi (Kelâm)-Koca (Fıkıh Usulü), "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2010), 38/150-155.

⁶ bk. "Kim güzel bir âdet (sünnet-i hasene) başlatırsa kendisine güzel hem o güzel davranışın karşılığı hem de kıyamete kadar onu örnek alan kimselerin sevabı verilir; yine kim kötü bir âdet başlatırsa kendisine hem o davranışın hem de kıyamete kadar onu örnek alan kimselerin günahı yüklenir." (İbn Mâce, "Mukaddime", 14.)

⁷ Muvatta, "Kader", 3.

⁸ Buhârî, "Nikâh", 1; Müslim, "Nikâh", 5.

ve vacip olmaksızın mükelleften yapılması istenilen hükümler, olmak üzere iki farklı anlam ifade etmektedir.⁹ Buna göre;

Birinci anlamda sünnet; şer'î hükümlerin elde edildiği kaynağı ifade etmektedir ve İslâm hukukunun ikinci temel kaynağını oluşturmaktadır. Bu anlamda sünnetin temel işlevi, Kitab'ı yani Kur'an'ı açıklamaktır. Sünnet olmadan Kitab'ın mana ve maksatlarının anlaşılması mümkün değildir. Zira şer'î hükümlerin çoğu sünnetle sabit olmuştur ve *nass* kavramı içerisine Sünnet de girmektedir.¹⁰ Bu yüzden usul kitaplarında, "السنة قاضية على الكتاب / Sünnet, Kitâb üzerine hâkimdir"¹¹ denilmiştir ki bu ifade "Sünnet, Kitâb'ın anlamını tebyîn ve takrîr eder. Sünnet, Kitâb'taki mananın nasıl anlaşılması gerektiğini belirgin hale getirir"¹² anlamına gelmektedir.

İkinci anlamda ise sünnet; (Hanefilere göre) bir meselenin İslâm hüküm teorisindeki konumunu ifade etmektedir. Bu anlamda sünnet, farz ve vacip olmaksızın mükelleften yapılması istenilen hükümleri oluşturmaktadır. Cumhurun terminolojisinde "mendup" kapsamında değerlendirilen sünnetin bu anlamdaki işlevi ise farzları tahkim, takviye ve tekml etmektir.¹³

Şer'î hükümlerin kaynağı olması anlamında sünnet, yapısı ve rivayet şekli açısından temelde ikiye ayrılmaktadır.¹⁴ Usulcüler, yapısı ve rivayet şekli açısından sünnetin kısımları ve bunların kaynak değerleri üzerinde detaylı bir şekilde durmuşlardır.¹⁵

Yapısı açısından sünnet; *kavlî, fiilî ve takrîrî* olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Kavlî sünnet, Hz. Peygamber'in sözleridir. Literatürde kavlî sünnete "hadis" de denilmektedir. Fiilî sünnet, Hz. Peygamber'in davranışları ve uygulamalarıdır. Takrîrî sünnet ise Hz. Peygamber'in, Müslümanların söylediği bir sözü işitip veya yaptığı bir fiilden haberdar olup da buna karşı çıkmaması ve/veya sessiz kalarak bunları dolaylı olarak onaylamasıdır. Bu üçlü taksime göre Hz. Peygamber'in fiilleri de Sünnet'in Kur'an'ı beyan türlerinden biri olmaktadır.¹⁶

Rivayet şekli açısından ise sünnet; (Hanefilere göre) *mütevâtir, meşhûr ve âhâd/haber-i vâhid* diye üçe ayrılmaktadır. *Mütevâtir sünnet*, yalan üzere birleşme ihtimali olmayan çok sayıda kişinin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği haber demektir. *Meşhûr sünnet* ise ilk nesilde, yani sahabe döneminde bir veya iki kişinin Hz. Peygamber'den rivayet edip daha sonra ikinci ve üçüncü nesilde, yani tâbiîn ve tebe-i tabiîn döneminde tevâtür sayısınca raviler tarafından rivayet edilen haber demektir. *Haber-i vâhid* ise, ilk nesilden itibaren bir veya birkaç kişinin rivayet ettiği ve sonraki nesillerde tevâtür derecesine ulaşmayan haber demektir. Sünnetin büyük çoğunluğu haber-i vâhid denilen rivayetlerden oluşmaktadır.

Fıkıh usulü literatüründe şer'î hükümlerin kaynağı anlamında "sünnet" denilince öncelikle sözlü bir hitap olan "kavlî sünnet (hadis)" anlaşılmaktadır. Sözlü sünnet, talep (emir-nehî) ve muhayyerlik (serbestlik) içeren bir hitaba (sığaya/lafza) sahiptir. Ve neticede bu sözlü hitabın lafzına; farz/vacip, sünnet/mendup, mubah şeklinde bazı şer'î hükümler terettüp etmektedir. Fiilî sünnet ise talep veya muhayyerlik şeklinde bir hitap içermemektedir. Hüküm ise hitaba dayanmaktadır. Bir diğer ifade ile hitap varsa hüküm vardır; hitap yoksa

⁹ Hacı Yunus Apaydın, *İslâm Hukuk Usulü* (Ankara: Bilay Yayınları, 2017), 48; Bedir, "Sünnet (Fıkıh)", 150.

¹⁰ Erdoğan, *Sünnet*, 250.

¹¹ Şâtübî, *el-Muvâfakât*, nşr./tlk. Abdullah Dıraz (Beyrut: Dâru'l-marife, 1975), 4/7-10, 26.

¹² bk. Apaydın, *İslâm Hukuk Usulü*, 46-47.

¹³ İbn Melek, *Şerhu'l-menâr* (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi/Basın Ofset, 1965), 196; Şâtübî, *el-Muvâfakât*, 1/151.

¹⁴ Geniş bilgi için bk. Şâtübî, *el-Muvâfakât*, 4/58-68; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: MÜİF Yayınları, 1996), 38-45; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 49-63.

¹⁵ Geniş bilgi için bk. Ebî Zeyd Ubeydullah b. Umer b. İsâ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille fi usûli'l-fıkh*, thk. Şeyh Halil Muhyiddin el-Meys (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2007), 170-214; Şâtübî, *el-Muvâfakât*, 4/3-86; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 35-47; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 46-65.

¹⁶ Erdoğan, *Sünnet*, 91-92.

280 | İbrahim Yılmaz. İslâm Hukukunda Hz. Peygamber'in Fiillerinin Mubahlık...

hüküm de yoktur. Bu yüzden Hz. Peygamber'in fiillerinin; farz/vacip, sünnet/mendup ve mu-bah şeklinde hükme delaleti problem arz etmektedir.¹⁷ Müslüman toplumlarda ise Hz. Pey-gamber'in fiillerinin bağlayıcılık açısından tümünün aynı derecede olduğu şeklinde yaygın bir anlayış bulunmaktadır. Oysa Hz. Peygamber'in fiillerinin hükme delaleti ve ümmeti bağlayıcı-lığı farklı şekillerde olabilmektedir.¹⁸ Bundan dolayıdır ki fıkıh usûlü kitaplarında Hz. Pey-gamber'in fiilleri, *Ef'âlû'r-Rasûl* (أفعال الرسول) başlığı altında özel olarak ayrıca incelenmiştir.¹⁹ Diğer taraftan İslâm hukukçuları, Hz. Peygamber'in tasarruflarını çok kapsamlı bir şekilde ka-tegorize etmişler ve her bir tasarrufun mahiyeti ve bağlayıcılığı üzerinde durmuşlardır.²⁰

Hadis kitaplarında ise Hz. Peygamber'in fiillerine genellikle *Bâbü'l-iktidâ bi ef'âli'n-Nebî* başlığı altında yer verilmiştir.²¹ Fakih-muhaddis İbn Hibbân (öl. 354/965) ise *Sahîh* adlı eserine yazdığı mukaddimesinde Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetleri beş kısma ayırdı-ğını, bunlardan dördüncü kısmını yapılması mubah olan (والرابع الإباحات التي أبيح ارتكابه) rivayet-lere, beşinci kısmını ise yapılmasında Hz. Peygamber'in tek kaldığı/yapılması ümmete vacip olmayan fiillere (والخامس أفعال النبي صلى الله عليه وسلم التي انفرد بفعلها) tahsis ettiğini²², dördüncü ve beşinci kısımlardan her birinin elli çeşidinin olduğunu söylemekte ve bunları madde madde zikretmektedir.²³

Diğer taraftan Hz. Peygamber'in fiillerinin bir kısmı teşrîi nitelik taşıırken bir kısmı ta-mamen onun bir insan olmasının ve içinde yaşadığı toplumun örf ve âdeti gereği olarak yap-mış olduğu fiillerdir. Bu yüzden bağlayıcılık açısından Hz. Peygamber'in fiillerinin (fiilî sün-net) tümü aynı derecede değildir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in fiillerinden bazıları vücûb ifade ederken bazıları, mendup (sünnet-müstehap) bazıları da ibaha bildirmektedir.²⁴

Son dönemlerde Hz. Peygamber'in fiillerinin hükme delaleti ve bağlayıcılığı üzerine birçok çalışma yapılmıştır.²⁵ Ancak bu çalışmalar genel olarak Hz. Peygamber'in fiillerinin hükme delaletini ele almaktadırlar. Tespit edebildiğimiz kadarıyla doğrudan Hz. Peygam-ber'in fiillerinin mubahlığa delaletini konu edinen bir çalışma bulunmamaktadır. Bundan do-layı çalışmamızda şer'î bir delil olması ve teklifi bir hüküm olması açısından Hz. Peygamber'in fiillerinin mubahlığa delaleti üzerinde durulması hedeflenmiştir.

¹⁷ Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 63, 134-135.

¹⁸ bk. Ali Bardakoğlu, *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme* (İstanbul: KURAMER, 2017), 172, 175, 176-178.

¹⁹ Örnek olarak bk. Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, thk. Uceyl Câsim en-Nemşî (Kuveyt: 1994), 3/215-228; Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 247-248; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebu'l-vefa el-Afgânî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye, 1993), 2/86-103; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, tlk. Abdurrazzak Afifi (Riyad: Dâru's-Samî, 2003), 1/232-259.

²⁰ Hz. Peygamber'in (as) tasarrufları hakkında bk. Şihabüddin el-Karâfî, *el-İhkâm fi temyîzi'l-fetâvâ ani'l-ahkâm ve tasarrufâtü'l-kâdî ve'l-imâm*, thk. Abdülfettah Ebu Gudde (Haleb: Mektebetü'l-matbûâtü'l-islâmiyye, 1967), 86-109 (25. Soru ve Cevabı); Muhammed Tahir b. Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz-Mehmed Erdoğan (İstanbul: İklim Yayınları, 1988), 50-65; Bardakoğlu, *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*, 179-181. Bu konuda geniş bilgi için bk. Murat Şimşek, *İslam Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011).

²¹ Örneğin, Buhârî (öl. 256/870), *Sahîh'inin Kitâbü'l-i'tisâm* bölümünde "باب الاقتداء بأفعال النبي / Bâbü'l-ik-tidâ bi ef'âli'n-Nebî" diye bir başlık açmıştır.

²² bk. İbn Hibbân, *el-İhsân fi Sahîhi İbn Hibbân*, tertîb: el-Emîr Alâüddin el-Fârisî, thk. Şuayb Arnavût (Beyrût Müessesetü'r-Risâle, 1988), 1/103.

²³ bk. İbn Hibbân, *el-İhsân fi Sahîhi İbn Hibbân*, 1/140-149.

²⁴ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3/215; Abdülkerim Zeydan, *el-Vecîz fi usûli'l-fikh* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2011), 131; Bünyamin Erul, "Sünnet", *Evrensel Mesajlar: İslâma Giriş* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 28.

²⁵ Örnek olarak bk. Muhammed el-Arûsî Abdülkadir, *Ef'âlû'r-rasûl ve delâletühü ale'l-ahkâm*, (Cidde: Daru'l-müctemâ' li'n-neşr ve't-tevzî', 1991); Muhammed Süleyman Aşkar, *Ef'âlû'r-rasûl ve delâletühü ale'l-ahkâmî's-şer'iyye*, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2003); Ali Bakkal, "Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri Hakkında Bir Değerlendirme". *İslâm ve Yorum*, yay. haz. Fikret Kahraman, (Ma-latya: Malatya İlahiyat Vakfı, 2017), 1/39-57.

Teknik bir terim olarak ise *ibâha*, "muhayyer kılmak, yani kişinin bir fiili dilediği gibi yapmasına izin vermek", mubah da "iki tarafı, yani yapılması ve yapılmaması eşit olan şey"²⁶ anlamına gelmektedir. Klasik kaynaklarda farklı şekillerde tanımlanan²⁷ mubah terimsel olarak "herhangi bir zemm (kınama) ve medh (övgü) olmaksızın Şâri'in mükellefi yapıp yapmamakta muhayyer bıraktığı fiil"²⁸ anlamına gelmektedir. Terim olarak mubahı, "Şâri'in (Allah ve Rasûlü'nün), bir fiili yapma ve terk etme arasında mükellefi muhayyer bırakması ya da bir fiilin yapılmasına övgünün (medh-sevap), terk edilmesine de kınamanın (zemm-günah) taalluk etmemesi"²⁹ olarak tanımlamak mümkündür.

Aşağıda kısaca, şer'î hükümlerin kaynağı (teşrîî) olması ve teklîfi-şer'î bir hüküm olması açısından Hz. Peygamber'in fiillerinin mubahlığa delaleti üzerinde durulacaktır.

1. Şer'î Hükümlerin Kaynağı (Teşrîî) Olması Açısından Hz. Peygamber'in Fiillerinin Mubahlığa Delaleti

Kur'an'da çeşitli türevleriyle geçen³⁰ teşrî' (التشريع) kelimesi hukukî bir terim olarak, şeriat koyma, yasa koyma, yasama/kanun yapma gibi anlamlara gelmektedir.³¹ Fıkıh literatüründe teşri kelimesi; biri ilk baştan şeriat vaz' etme, diğeri Şâri'in boş bıraktığı veya nasların zan ifade ettiği yerlerde şeriatın genel ilkelerine ve maksatlarına uygun hüküm istinbatında bulunma, olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır.³²

Sünnet'in, İslâm'ın ikinci teşrîî kaynağı olduğu hususunda icma vardır.³³ Hz. Peygamber'in fiilleri de yapısı itibarıyla Sünnet'in bir çeşidini oluşturmaktadır. Ancak bağlayıcılık açısından Hz. Peygamber'in fiilleri aynı derecede değildir. Bu yüzden Hz. Peygamber'in fiillerinin hükme delaletinin tespiti icthâdî bir konu olup farklı görüşlerin ileri sürülmesi muhtemeldir. Nitekim bağlayıcılık açısından Hz. Peygamber'in fiilleri; *teşrîî nitelikli olan* ve *teşrîî nitelikli olmayan* şeklinde taksime tabi tutulmuştur.³⁴ Burada şu hususa özellikle dikkat çekmek uygun olacaktır; Hz. Peygamber'in fiillerinin teşrîî niteliği olan ve olmayan şeklinde taksime tabi tutularak incelenmesi ile Hz. Peygamber'in birçok fiilinin ya fitratın gereği ya da içinde yaşadığı toplumun örf ve âdetinin bir gereği olduğu ve Hz. Peygamber'den sadır olan her fiilin ümmet için mutlak olarak bağlayıcı olmadığı anlaşılmalıdır.³⁵ Bu yüzden şer'î hükümlerin kaynağı olması açısından Hz. Peygamber'in fiillerini teşrîî nitelikli olan ve teşrîî nitelikli olmayan şeklinde iki açıdan ele almak uygun olacaktır.

²⁶ Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî, "ibâha" ve "mubah" mad *et-Ta'rifât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 8, 196; Mehmet Erdoğan, "İbâha" ve "Mübâh" mad., *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 171, 309.

²⁷ Örnek olarak bk. Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 2/91; 3/247; Fahreddin er-Râzî, *el-Mahsûl fi ilmi'l-usûl*, thk. Cabir Feyyâd el-Alvânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 1/93; Âmidî, *el-İhkâm* 1/165-166; Molla Hüseyin, *Mir'âtü'l-usûl* (İstanbul: Dersaadet, 1321), 278.

²⁸ bk. Abdülvahhab Hallâf, *İlmü usûli'l-fıkıh* (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1984), 130; Zeydan, *el-Vecîz*, 38; Zekiyyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-fıkıh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 253.

²⁹ bk. M. Sellâm Medkûr, *Nazariyyetü'l-ibâha inde'l-usuliyin ve'l-fukâhâ* (Kahire: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1984), 32; Ahmed el-Husarî, *Nazariyyetü'l-hükm ve mesâdirü't-teşrî fi usûli'l-fıkhi'l-İslâmî* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1986), 69.

³⁰ Örnek olarak bk. el-Mâide 5/48; el-A'râf 7/163; eş-Sûrâ 42/13, 21; el-Câsiye 45/18.

³¹ Erdoğan, "Teşrî" mad., *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 460.

³² Mustafa Harun Kıyık, "Hz. Peygamber'in Teşrîî Nitelikli Olmayan Fiillerinin Bağlayıcılık Açısından Değeri", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 4/2 (2019), 161.

³³ Sıbâî, *İslâm Hukukunda Sünnet*, 50-56.

³⁴ Örnek olarak bk. Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 247; Serahsî, *Usûl*, 2/86; Ebü Abdullah Bedruddin ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîr fi usûli'l-fıkıh*, nşr. Abdulkadir Abdullah el-Ânî-Ömer Süleyman el-Aşkâr (Kuveyt: Vizârtü'l-evkâfi's-suûniyye, 1992), 4/176-180.

³⁵ Talat Sakallı, "Hüdai Sünnet-Zevaid Sünnet Ayırımı", *Hadisin Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu* (14-15 Ekim 1993) (Samsun: İlim Yayma ve Eğitim Vakfı, 1993), 51.

1.1. Hz. Peygamber'in Teşrîi Nitelikli Fiillerinin Mubahlığa Delaleti

Teşrîi nitelikli fiilden kasıt, Hz. Peygamber'in bir peygamber olma sıfatı ile kurbiyet ve ibadet amacıyla yaptığı ve insanlardan uyulmasını istediği davranışlarıdır. Bu tür fiillerde esas olan prensip olarak ümmet için de bağlayıcı olmasıdır. Ancak burada Hz. Peygamber'den sadır olan fiilin vasfı da önem arz etmektedir. Zira Hz. Peygamber'den sadır olan fiillerin hepsinin bağlayıcılık derecesi aynı değildir. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber'in teşri nitelikli yaptığı fiilleri; vasfı bilinen (الفعل المجرى المعلوم الصفة) ve vasfı bilinmeyen (الفعل المجرى المجهول الصفة) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.³⁶

Hz. Peygamber'in bir fiili hangi vasıfla yaptığı bilindiğinde o fiil aynı vasıfla ümmet için de geçerli olmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber'in yaptığı fiilin vasfı vücut ise ümmet için de vücut; nedb veya ibaha ise ümmet için de nedb veya ibaha ifade etmektedir.³⁷ Diğer taraftan Hz. Peygamber'in Kur'an'daki bir mücmeli³⁸ beyan sadedindeki fiilleri de mücmelin hükmüne tabi olmaktadır. Örneğin Hz. Peygamber'in Kur'an'da emredilen namazın hükmünü açıklama sadedinde söylediği; "صلوا كما رأيتموني أصلي / Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız öyle namaz kılınız"³⁹ şeklindeki fiili beyanı namazın hükmüne tabidir.⁴⁰

Burada konumuz açısından Hz. Peygamber'in hangi vasıfla yaptığı bilinmeyen teşrîi nitelikli fiillerinin hükmü önem arz etmektedir. Usulcüler, Hz. Peygamber'in bu şekilde teşrîi nitelikli olmakla birlikte vasfı bilinmeyen fiillerinin vücut mu, nedb mi, ibaha mı bildirdiği konusunda ihtilaf etmişlerdir.⁴¹ Şâtıbî (öl. 790/1388), Hz. Peygamber'in bu tür fiilleri ile ilgili şu genel tespiti yapmaktadır:

"Hilafına bir delil/karine bulunmadığı sürece (Hz. Peygamber'in) bir fiili işlemesi mutlak olarak izne (mubahlığa) delalet eder"⁴² "Mutlak izin de, vacip, mendup ve mubah içerir."⁴³

Hanefî usulcülerin çoğunluğuna göre Hz. Peygamber'in teşrîi nitelikli olmakla birlikte sıfatı bilinmeyen fiillerinde esas olan müstehab/mendup olmasıdır.⁴⁴ Ancak Hanefîlerden⁴⁵ Kerhî'ye (öl. 340/952) göre vacip, mendup veya mubah olduğuna dair bir delil olmadığı sürece Hz. Peygamber'in kasıtlı olarak yaptığı vasfı bilinmeyen fiillerinde asıl olan ümmet için mubah olmasıdır.⁴⁶ Cessâs (öl. 370/980)⁴⁷ da Kerhî ile aynı görüşü dile getirmektedir. Ancak o, bir fiilin Hz. Peygamber'e mahsus⁴⁸ olduğuna dair bir delil olmadığı sürece Hz. Peygamber'e

³⁶ Hz. Peygamber'in mücerred olarak yaptığı (vasfı bilinmeyen) teşri/kurbet içerikli fiillerinin hükme delaleti hakkında geniş bilgi için bk. Aşkâr, *Ef'âlû'r-rasûl*, 1/315-387.

³⁷ Zeydan, *el-Vecîz*, 131.

³⁸ Mücmel: Anlamı kapalı olan lafız, demektir.

³⁹ Buhârî, "Ezân", 18

⁴⁰ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 4/185; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki ilmi'l-usûl*, thk. Ebu Mus'ab Muhammed Saîd el-Bedrî (Beyrût: Müessesetü'l-kütübî's-sika-fiyye, 1992), 73-74; Zeydan, *el-Vecîz*, 130-131; Abdülkadir, *Ef'âlû'r-rasûl*, 164-165.

⁴¹ Konuyla ilgili görüşler için bk. Serahsî, *Usûl*, 2/86-90; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/233-251; Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 4/182-184; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, 74-83; Abdülkadir, *Ef'âlû'r-rasûl*, 154-166; Aşkâr, *Ef'âlû'r-rasûl*, 1/333-370; M. Rahmi Telkenaroğlu, *Erken Dönem Usûl-i Fıkıh Tartışmaları* (Ankara: FECE Yayınları, 2019), 127-128.

⁴² Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 4/ 58.

الفعل منه صلى الله عليه وسلم دليل على مطلق الإذن فيه ما لم يدل دليل على غيره.

⁴³ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 4/59.

فمطلق الإذن يشمل الواجب والمندوب والمباح

⁴⁴ Abdülkadir, *Ef'âlû'r-rasûl*, 155-156.

⁴⁵ Hanefî usulcülere göre Hz. Peygamber'in fiillerinin hükme delaleti hakkında bir çalışma için bk. İ. Hakkı Ünal, "Hanefî Usulcülere Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri", *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (Ankara), 191-199.

⁴⁶ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3/215; Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 247; Serahsî, *Usûl*, 2/86-87.

⁴⁷ Cessâs'ın Hz. Peygamber'in fiilleri ile ilgili görüşleri hakkında bk. Nejla Hacıoğlu, "Cessâs'a Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2014), 165-190.

⁴⁸ Hasâisü'n-Nebî (خصائص النبي), Hz. Peygamber'in şahsına özel teşri kılınan hükümler, demektir. Örneğin; "akşam iftar etmeden ertesi günü oruç tutmaya devam etmesi (savm-i visâl), aynı anda dörtten

ittiba edilmesi gerektiğini söylemektedir.⁴⁹ Serahsî (öl. 483/1090-?) ise Kerhî ve Cessâs'ın görüşlerini aktardıktan sonra Cessâs'ın görüşünün sahih olduğunu söylemekte ve mutlak olan Hz. Peygamber'in fiillerinin vücûba delalet etmediğine dair deliller getirmektedir.⁵⁰ Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Hanefîlerde kabul edilen temel görüş; Hz. Peygamber'in vasfı bilinmeyen fiillerinde esas olan, mubah veya müstehap olmasıdır.⁵¹

Mâlikî ve Şâfiîlerin çoğunluğuna göre ise Hz. Peygamber'in şahsına mahsus olduğuna dair bir delil olmadığı sürece Hz. Peygamber'in sıfatı bilinmeyip teşrîî nitelikli fiilleri ümmet için vücûp ifade etmektedir.⁵² Hanbelîlerde tercih edilen görüşe göre ise Hz. Peygamber'in sıfatı bilinmeyip teşrîî nitelikli fiillerinde esas olan mubah olmasıdır.⁵³

Fıkıh usulü eserlerinde İmam Mâlik'e (öl. 179/795) göre Hz. Peygamber'in, kasıtlı olarak yaptığı, ancak vacip, mendup veya mubah olduğuna dair bir delilin bulunmadığı vasfı bilinmeyen teşrîî nitelikli fiillerinin mutlak olarak mubahlık ifade ettiği ifade edilmektedir.⁵⁴ Yine fıkıh usulü eserlerinde İmam Şâfiî'nin (öl. 204/819) de, Hz. Peygamber'in, vasfı bilinmeyen teşrîî nitelikli fiillerinde esas olanın istihbab, yani ibaha olduğunu söylediği nakledilmektedir.⁵⁵

Sonuç olarak İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'den mubahlık bildirdiği yönünde nakledilen görüşler ile Hanbelîler ve Hanefîlerden Kerhî'nin görüşünden hareketle vacip, mendup veya mubah olduğuna dair bir delil olmadığı sürece Hz. Peygamber'in teşrîî nitelikli olmakla birlikte vasfı bilinmeyen fiillerinde asıl olanın mubahlık olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁶ Günümüz fıkıh âlimlerinden Yusuf el-Karadâvî ise bu tür fiillerle ilgili: "Allah'a yaklaşma kastıyla yapılanlar sünnet, bunun dışındakiler ise mubahtır"⁵⁷ demektedir.

1.2. Hz. Peygamber'in Teşrîî Nitelikli Olmayan Fiillerinin Mubahlığa Delaleti

Teşrîî nitelikli olmayan fiilden kasıt; Hz. Peygamber'in, bir insan olarak yaptığı veya içinde yaşadığı toplumun örfü gereği yaptığı davranışlarıdır. Malum, (Kur'an'ın ifadesi ile) Hz. Peygamber, fitrat ve yaratılış olarak diğer insanlar gibi bir insandır. O da diğer insanlar gibi bir toplum içerisinde yaşamış; bir insan olarak yemek, içmek, giyinmek, alım-satım vs. gibi fitrî (beşerî/cibillî) ihtiyaçlarını yerine getirmiştir.⁵⁸ Ancak o, sıradan bir insan olmayıp vahiy alan⁵⁹ ve insanlara örnek olan⁶⁰ bir beşerdir. Bu yüzden Hz. Peygamber'in risâlet görevi ile

---

fazla kadınla evli olması (teaddüd-i zevcât) gibi bazı fiilleri de vardır ki bunlar sadece Hz. Peygamber'e mahsus/özel hükümler olup ümmet için geçerli ve bağlayıcı değildir. Aksine bu tür fiiller ümmet için yasaklanmıştır. Bu yüzden *Hasâisü'n-Nebî* olarak isimlendirilen fiiller, Hz. Peygamber'in fiilî sünnetleri kapsamında değerlendirilmemektedir. (Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 4/179; Zeydan, *el-Vecîz*, 130; Abdülkadir, *Ef'âlü'r-rasûl*, 166-174.) Hasâisü'n-Nebî hakkında ayrıca bk. Erdinç Ahatlı, "Hasâisü'n-Nebî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 1997), 16/277-281.

⁴⁹ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3/215. Ayrıca bk. Serahsî, *Usûl*, 2/87.

⁵⁰ Serahsî, *Usûl*, 2/87, 88.

⁵¹ Telkenaroğlu, *Erken Dönem Usûl-i Fıkıh Tartışmaları*, 127.

⁵² Abdülkadir, *Ef'âlü'r-rasûl*, 154-155. Ayrıca bk. Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 4/181-182, 183.

⁵³ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 4/183.

⁵⁴ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/33; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, 76.

Ancak bazı kaynaklarda İmam Malik'in bu tür fiillerde Hz. Peygamber'e ittibain vacip olduğunu isnad edenler de vardır. (bk. Bâcî, *el-Müntekâ*, 2/290'dan naklen Abdülkadir, *Ef'âlü'r-rasûl*, 154.

⁵⁵ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 4/181; Abdülkadir, *Ef'âlü'r-rasûl*, 155.

⁵⁶ Medkûr, *Nazariyyetü'l-ibâha*, 78-79; İbrahim Kâfi Dönmez, "Mubah", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 2005), 30/343; Abdülkadir, *Ef'âlü'r-rasûl*, 150-151; Aşkâr, *Ef'âlü'r-rasûl*, 1/325-326. Ayrıca bk. Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 65.

⁵⁷ bk. Erdoğan, *Sünnet*, 92.

⁵⁸ Kur'an'da peygamberlerin de bir beşer olduğu ile ilgili ayetler için örnek olarak bk. İbrahim 14/11; el-Enbiyâ 21/3; el-Müminün 23/24, 33.

⁵⁹ el-Kehf 18/110.

⁶⁰ el-Ahzab 33/21.

284 | İbrahim Yılmaz, İslâm Hukukunda Hz. Peygamber'in Fiillerinin Mubahlık...

ilgili fiilleri vahye dayandığı gibi, bir insan olarak yaptığı fiilleri de fitrata ve içinde yaşadığı toplumun örfüne ve kültürüne dayanmaktadır.

Buna göre Hz. Peygamber'in insan fitratının gereği olarak yaptığı beşerî fiillerinin teşrîfi bir özelliği yoktur.⁶¹ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in sırf bir insan olarak yaptığı fiilleri teşrîfi için bir dayanak oluşturmaz ve ümmet için bağlayıcı değildir.⁶² Nitekim usulcüler Hz. Peygamber'in kalkması, oturması, yemesi-içmesi gibi teşrîfi niteliği olmayan sırf beşerî sıfatıyla cibillî olarak işlediği fiillerinin mubahlığa delalet ettiği ve ümmet için bağlayıcı olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir.⁶³

Diğer taraftan Hz. Peygamber'in sürekli yaptığı veya ibadet özelliği içermesinin de muhtemel olduğu bazı beşerî fiillerinin hükmü üzerinde farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Nitekim bazıları bu tür fiillerde Hz. Peygamber'e ittiba etmenin (teessî) sünnet veya müstehap olduğunu söylerken bazıları bu konuda asıl olanın mubahlık olduğunu söylemişlerdir.⁶⁴

Konuyla ilgili tipik örneklerden birisi şöyledir: Hz. Peygamber, Veda Haccı'nda veda tavafı için Mina'dan ayrılıp Mekke'ye doğru hareket ettiğinde Mekke ile Mina arasında yer alan Abtah (الابطح / البطحاء) denilen düzlükte konaklamış ve öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını burada kılarken gece bir süre burada istirahat etmiştir. Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber'in bu mekânda konaklamasını ve namaz kılmasını sünnet kabul ederek aynı yerde konaklamıştır. Hz. Aişe ise Hz. Peygamber'in buradaki konaklamasının sünnet olmadığını, Hz. Peygamber'in bunu, insanların veda tavafına hazırlanabilmeleri için kolaylık olması amacıyla yaptığını söylemiştir.⁶⁵ Dolayısıyla Hz. Aişe'nin bu değerlendirmesine göre Hz. Peygamber'in Abtah denilen düzlükte konaklaması ile ilgili fiili, teşrîfi açıdan mubahlık bildirmektedir. Yine Hz. Peygamber'in sabah namazından sonra sağ yanı üzerine yatarak istirahat etmesini âlimlerden bazıları sünnet olarak değerlendirirken bazıları bunu teşrîfi niteliği olmayan beşerî, yani mubah bir fiil olarak değerlendirmişlerdir.⁶⁶

Hz. Peygamber'in teşrîfi özellik taşımayan beşerî fiilleri şer'an bağlayıcı olmamakla birlikte bu konuda Hz. Peygamber'in örnek alınmasında da şer'an bir mani yoktur. Bir diğer ifade ile teşrîfi özellik taşımayan beşerî fiillerinde Hz. Peygamber'e ittiba etmek mubahtır. İsteyen, Hz. Peygamber'in bir insan olarak yaptığı beşerî fiillerini de kendisine örnek alabilir. İsteyen almaz.⁶⁷ Nitekim sahabeden Abdullah b. Ömer (ra), teşrîfi veya beşerî ayırımı yapmaksızın her konuda Hz. Peygamber'i mutlak olarak taklid etmek ve ona tabi olmak için aşırı bir titizlik göstermiştir.⁶⁸

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in teşrîfi özellik taşımayan sırf beşerî fiilleri Müslümanlar için bağlayıcı değildir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in fitratı gereği yaptığı "yemesi, içmesi, yürümesi, yatması" gibi fiillerine tabi olmak şer'î açıdan mubah olmakta ve mükellef için muhayyerlik içermektedir. Bu tür fiilleri Hz. Peygamber'e olan tazim, hürmet ve muhabbetten dolayı yapan kişi ise yaptığı fiilin sevabını alır, terk eden kişiler ise kınanmaz.⁶⁹

⁶¹ Bu konuda geniş bilgi için bk. Mâzin İsmail Heniyye, "et-Teessî bi'l-efâ'li'l-cibilliyeti li'n-Nebî", *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye (Silsületü't-dirâseti's-şer'iyye)* 13/1, (2005), 45-64.

⁶² Sakallı, "Hüdai Sünnet-Zevaid Sünnet Ayırımı", 40-43.

⁶³ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 247; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/232; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, 72; Medkûr, *Nazariyyetü'l-ibâha*, 78; Abdülkadir, *Efâlü'r-rasûl*, 150-151; Zeydan, *el-Vecîz*, 130; Aşkâr, *Efâlü'r-rasûl*, 1/224-227.

⁶⁴ Bu konu ile örnekler ve görüşler için bk. Heniyye, "et-Teessî bi'l-efâ'li'l-cibilliyeti li'n-Nebî", 56-61.

⁶⁵ Ebû Dâvûd, "Menâsik", 86. Ayrıca bk. Buhârî, "Hacc", (Babü'l-Muhassab), 147; Müslim, "Hacc", (Babü'l-İstihbâbi'n-nüzûlü bi'l-Muhassab), 337-345.

⁶⁶ Hayreddin Karaman, "Bağlayıcılık Bakımından Rasûlullah'ın Davranışları", Hz. Peygamber ve Aile Hayatı, yay. haz. İsmail Lütfi Çakan-İsmail Kurt (İstanbul: İslâmî Araştırmalar Vakfı, ts.), 149.

⁶⁷ bk. Heniyye, "et-Teessî bi'l-efâ'li'l-cibilliyeti li'n-Nebî", 53-56.

⁶⁸ bk. Zerkeşi, *el-Bahru'l-muhîd*, 4/177; Zeydan, *el-Vecîz*, 130; Erdoğan, *Sünnet*, 248-250.

⁶⁹ Heniyye, "et-Teessî bi'l-efâ'li'l-cibilliyeti li'n-Nebî", 55-56.

2. Teklîfî Hükümlerden Sünnet ile Bağlantısı Açısından Hz. Peygamber'in Fiillerinin Mubahlığa Delaleti

Sünnet, teklîfî hükümlerden birini oluşturmaktadır. Ancak teklîfî bir hüküm olarak sünnet kapsamında yer alan fiillerin hepsi aynı derecede ve bağlayıcılıkta değildir. Aşağıda önce teklîfî bir hüküm olarak sünnetin hüküm kategorisindeki yerine, sonra da sünnet-i hüdü ve sünnet-i zevâid ayrımı açısından Hz. Peygamber'in fiillerinin mubahlığa delaleti üzerinde durulacaktır.

2.1. Sünnetin Teklîfî Hükümler İçerisindeki Yeri ve Makâsıd-Vesâil ile İlişkisi

İslâm hüküm teorisinde (şer'î) hükmün; biri kaynağını, diğeri muhatabını esas alan iki farklı tanımı yapılmıştır.⁷⁰ Tanımda kaynağını esas alan Şâfiî/mütekellimîn usulcüler şer'î hükmü, mükellefin fiillerine ilişkin Şâri'in hitabı⁷¹; mükellefin fiillerini esas alan Hanefiler/fukaha ise şer'î hükmü mükelleflerin fiillerine ilişkin Şâri'in hitabının sonucu⁷² olarak tanımlamışlardır.

Usulcülerin çoğunluğuna göre hüküm, *teklîfî* ve *vaz'î*⁷³ olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.⁷⁴ Son dönem İslâm hukukçuları teklîfî hükmü, "Şâri'in mükelleften bir işi yapmasını veya yapmamasını istemesi (el-iktizâ/et-taleb) ya da onu bir işi yapıp yapmama arasında muhayyer bırakması (tahyîr)"⁷⁵ şeklinde tanımlamışlardır. Teklîfî hükümler; Şâfiî/mütekellimîn usulcülere göre⁷⁶ *vâcip*, *mendup*, *mubah*, *haram* ve *mekruh* olmak üzere beşe ayrılırken Hanefî usulcülere göre⁷⁷ *farz*, *vâcip*, *sünnet*, *nafile*, *mubah*, *haram*, *mekruh* olmak üzere yediye ayrılmaktadır.⁷⁸

Hanefî usulcüler, Şâri'in ibadetlerle ilgili mükelleften yapılmasını istediği teklîfî hükümleri (el-meşrûât); *farz*, *vacip*, *sünnet* ve *nafile* olmak üzere temelde dörtlü bir taksime tabi tutmuşlardır.⁷⁹ Bu taksimde sünnet, farz ve vacip olmaksızın Hz. Peygamber'in ibadet amacıyla yaptığı fiiller; nafile ise farzlara ve meşhur sünnete ziyade olarak yapılan ibadetler⁸⁰ anlamına gelmektedir.

Hanefî fikhında; farz, vacip ve sünnetin dışında kalıp ibadet amacıyla yapılan fiiller genel olarak *nafile* terimi ile ifade edilmiştir. Bu manada nafile, farz, vacip ve sünnet üzerine ziyade olarak yapılan fiiller, olarak tanımlanmaktadır.⁸¹ Hanefîlere göre mendup, nafileler içerisinde yer almakta ve failinin ecir aldığı, terk eden kişinin ise kınanmadığı, fiil olarak tanımlanarak sünen-i zevâidden sayılan ibadetlerden daha aşağı bir konumu ifade etmektedir.⁸²

Diğer taraftan Hanefî literatüründe *nafile* ile *tatavvu* kelimeleri eş anlamlı kelimelerdir. Nitekim her ikisi de temelde sünnet dışında mükellefin kendi isteği ile sünnete ziyade

⁷⁰ Hükmün tanımı ve çeşitleri hakkında geniş bilgi için bk. Davut İltaş, *Fıkıh Usulünde Mütekellimîn Yönteminin Delâlet Anlayışı* (İstanbul İSAM, 2011), 103-127.

⁷¹ bk. Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*, thk. Hamza b. Züheyr Hafız (Medine: ts.), 1/177; Râzî, *el-Mahsûl*, 1/89; Zerkeşi, *el-Bahru'l-muhît*, I, 117.

⁷² Molla Hüsrev, *Mir'ât*, 276.

⁷³ *Vaz'î* hükmün tanımı için bk. Atar, *Fıkıh Usûlü*, 133.

⁷⁴ Şer'î hükmün taksimi ile ilgili bk. Atar, *Fıkıh Usûlü*, 116.

⁷⁵ bk. Hallâf, *İlmü usûli'l-fikh*, 114; Muhammed Ebu Zehra, *Usûlü'l-fikh* (İstanbul: Tebliğ Yayınları, ts.), 27; Şaban, *Usûlü'l-fikh*, 227, 230; Zeydan, *el-Vecîz*, 25; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 117. Ayrıca bk. Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/210; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/131.

⁷⁶ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/210.

⁷⁷ Molla Hüsrev, *Mir'ât*, 277-281; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 123-132.

⁷⁸ Teklîfî hükmün kısımları ile ilgili bk. Husarî, *Nazariyyetü'l-hüküm*, 41 vd.

⁷⁹ bk. Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 77; Serahsî, *Usûl*, 1/110; İbn Melek, *Şerhu'l-menâr*, 194-198.

⁸⁰ bk. Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 78; Serahsî, *Usûl*, 1/113-114; İbn Melek, *Şerhu'l-menâr*, 196.

⁸¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenviri'l-ebşâr*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavvad (Riyad: Dâru Âlemi'l-kütüb, 2003), 1/219.

⁸² İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/218, 219.

286 | İbrahim Yılmaz. İslâm Hukukunda Hz. Peygamber'in Fiillerinin Mubahlık...

olarak ibadet nitelikli yaptığı fiilleri içermektedir.⁸³ Sonuç olarak Hanefî literatüründe *nafile* terimi farz, vacip ve sünnetin dışında ibadet amacı ile yapılan fiillerin tümünü içermekte olup yerine göre *tatavvu*, *mendub* ve *müstehab* gibi isimler almaktadır.⁸⁴

Mütekellimîn usulcüler ise Şâri'in mükelleften yapılmasını istediği fiilleri, *vacip* ve *mendub* olmak üzere iki başlıkta incelemektedirler.⁸⁵ *Mendub* ise kendi içerisinde; *murağğabun fih/merğûb*, *müstehab*, *nefile*, *tatavvu*, *sünnet* ve *ihsan* diye farklı isimler almaktadır.⁸⁶ Bu taksimde yer alan *sünnet* kavramı her ne kadar, *mendubun* bir alt başlığını oluşturmada ise de kısmen Hanefîlerdeki "sünnet" tabirine tekabül ettiği söylenebilir. Nitekim Râzî (öl. 606/1209), "Örftte, *menduba* sünnet denilmektedir. Bunun delili ise örftte, 'bu fiil vaciptir, bu fiil sünnettir' denilmesidir"⁸⁷ diyerek mütekellimîn usulcülere göre "mendub" terimi ile Hanefîlerdeki "sünnet" teriminin kastedildiğini ifade etmektedir. Ancak yine Râzî'nin ifadesine göre mütekellimîn usulcülerden bazıları, "sünnet" lafzının "mendub" ile eş anlamlı olmadığını, Hz. Peygamber'in emrettiği veya yapmaya devam ettiği fiillerden vücûb ve mendubiyeti bilinen her şeyi içerdiğini söylemektedirler.⁸⁸ Bu son tanıma göre sünnet, teklîfi hükümlerden biri olarak değil, şer'î hükümlerin bir kaynağı olarak tanımlanmış olmaktadır.

Mütekellimîn usulcüler her ne kadar; *murağğabun fih (merğûb)*, *müstehab*, *nefile*, *tatavvu*, *sünnet* ve *ihsan* diye taksime tabi tutmuş olsalar da Hanefî usulcüler gibi *mendubu* (sünneti); *sünnet-i hüddâ* ve *sünnet-i zevâid* şeklinde bir taksime tabi tutmamışlardır. Ancak Hanefîlerdeki sünnet taksiminin mütekellimîn usulcüler için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim mütekellimîn usulcülerden Râzî *mendubu*, "*Şer'in nazarında yapılması terk edilmesine tercih edilen fiil*" olarak tanımlamakta ve bu tanımda yer alan "*Şer'in nazarında*" kaydınının, *yeme*, *içme* gibi fitrî olan fiilleri tanımın dışında bıraktığını söylemektedir.⁸⁹ Râzî'nin bu açıklamalarından hareketle mütekellimîn usulcülere göre de *mendubu* Hanefîlerdeki *sünnet-i hüddâ* ve *sünnet-i zevâid* gibi taksime tabi tutmanın mümkün olduğu söylenebilir. Yine Râzî'nin, *mendubu*; *murağğabun fih*, *müstehab*, *nefile*, *tatavvu*, *sünnet* ve *ihsan* diye alt başlıklara ayırması, mütekellimîn usulcülere göre de *mendubun* Hanefîlerdeki sünnet taksimine benzer bir taksime tabi tutmanın mümkün olduğunu göstermektedir.

Burada teklîfi bir hüküm olarak sünnet kapsamında yer alan Hz. Peygamber'in bazı fiillerinde makâsîd-vesâil ayırımının dikkate alınması önem arz etmektedir.⁹⁰ İslâm hukukunda şer'î hükümler, *makâsîd* (maksatlar) ve *vesâil* (vesileler) açısından farklı değerlendirilmektedir.⁹¹ Nitekim *makâsîd* nitelikli hükümler, bizatihi maslahat ve mefsedetlerin kendisini içeren şeyi; *vesâil* nitelikli hükümler ise maslahat ve mefsedetlere yol açan olay ve durumları ifade etmektedir. Buna göre harama vesile olan şey haram, helale vesile olan şey de helaldir. Ancak şukadarki, vesilelerin hükmü rütbe açısından maksatlardan daha aşağıdadır.⁹² Şu halde, *makâsîd* çerçevesinde yer alan hükümler; bizzat kendilerinde bulunan maslahat veya

⁸³ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 78.

⁸⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/218-219.

⁸⁵ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1/82-84; Râzî, *el-Mahsûl*, 1/93-104.

⁸⁶ Râzî, *el-Mahsûl*, 1/103.

⁸⁷ Râzî, *el-Mahsûl*, 1/103.

⁸⁸ Râzî, *el-Mahsûl*, 1/103.

⁸⁹ Râzî, *el-Mahsûl*, 1/102-103.

⁹⁰ Erdoğan, *Sünnet*, 267-268.

⁹¹ İzzeddin b. Abdüsselâm, *Kavâidü'l-ahkâm fi mesâlihi'l-enâm*, thk. Nezih Kemal Hammad-Osman Cuma Damiriyye (Dimeşk Dâru'l-Kalem, 2000), 1/74; Şihâbüddin el-Karâfî, *el-Furûk fi Envâri'l-burûk fi envâi'l-furuk* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1998), 2/ 59, 61 (Fark: 58); İbn Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, 221. İslâm hukukunda hükümlere konu olan şeylerin *makâsîd* ve *vesâil* açısından farklı değerlendirilmesi ile ilgili bk. İbn Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, 221-229; Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1990), 107-115.

⁹² Karâfî, *el-Furûk*, 2/61 (Fark: 58).

وَمَوَارِدُ الْأَحْكَامِ عَلَى قِسْمَيْنِ مَقَاصِدُ وَهِيَ الْمُتَضَمِّنَةُ لِلْمَصَالِحِ وَالْمَقَابِدِ فِي أَنْفُسِهَا وَوَسَائِلُ وَهِيَ الطَّرِيقُ الْمُقْتَضِيَةُ إِلَيْهَا وَحُكْمُهَا حُكْمُ مَا أَضُنَّتْ إِلَيْهِ مِنْ تَخْرِيمٍ وَتَحْلِيلٍ غَيْرَ أَنَّهَا أَخْفَضَتْ رُتْبَةً مِنَ الْمَقَاصِدِ فِي حُكْمِهَا

mefsedetten dolayı elde edilmesi (emirler) ya da uzaklaşılması (yasaklar) amaçlanan şeylerdir.⁹³ *Vesâil* çerçevesinde yer alan hükümler ise, makâsıddan olan şeylerin gerçekleştirilmesinin kendilerine bağlı olduğu, bir başka ifade ile makâsıddan olan hükümlere ulaştıran yollardır.⁹⁴

Bu bağlamda bir maksadı gerçekleştirmek için birden fazla vesîle varsa bunlardan maksadı tam, yerli yerinde ve daha kolay bir şekilde gerçekleştiren vesîle diğerlerine tercih edilir.⁹⁵ Buna göre sünnet-makâsîd bağlamında konuya bakıldığında Hz. Peygamber'in fiili sünneti kapsamında yer alan bir fiili gerçekleştirecek daha uygun ve kolay bir araç varsa bu aracın tercih edilmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Örneğin misvak kullanımında maksat diş temizliğidir. Temizlik maksadını gerçekleştiren vesâil zaman ve mekâna göre değişebilir. Bu araç erak veya ılgın ağacı olabileceği gibi temiz, sağlıklı ve kullanışlı bir başka malzeme de (diş fırçası ve diş macunu) olabilir.⁹⁶

Konuyla ilgili bu kısa kavramsal analizden sonra teklîfi bir hüküm olan sünnetle bağlantılı olarak Hz. Peygamber'in fiillerinin mubahlığa delaleti konusuna geçebiliriz.

2.2. Sünnet-i Hüdâ ve Sünnet-i Zevâid Ayırımı Açısından Hz. Peygamber'in Fiillerinin Mubahlığa Delaleti

Hanefî usulcüler, teklîfi hükümlerden biri olarak Şâri'in ibadet amacıyla yapılmasını istediği sünnet kapsamındaki fiilleri; *sünnet-i hüdâ ve sünnet-i zevâid* şeklinde ikiye ayırmışlardır.⁹⁷ Konuyla ilgili Râzî'nin (öl. 606/1209) verdiği bilgilerden mütekellimîn usulcülere göre de benzer bir taksim olduğunu söylemek mümkündür.

Sünnet'in bu şekildeki taksimini Hz. Peygamber'den nakledilen şu rivayet de desteklemektedir:

"Sünnet iki kısımdır: Farz konusunda sünnet, farz konusunun dışındaki sünnet. Farz konusundaki sünnetin aslı Allah'ın kitabında olup, onu almak/uygulamak hidayet, terketmek delalettir. Aslı Allah Teâla'nın kitabında olmayan sünneti almak fazilettir, terki ise hata değildir."⁹⁸

Aşağıda Hanefîlerin taksimi esas alınarak kısaca *sünnet-i hüdâ ve sünnet-i zevâid* açısından Hz. Peygamber'in fiillerinin mubahlığa delalet etmesi üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Sünnet-i Hüdâ Kapsamındaki Hz. Peygamber'in Fiillerinin Bağlayıcılığı ve Mubahlığa Delâleti

⁹³ Erdoğan, *Ahkâmın Değişmesi*, 107.

⁹⁴ Erdoğan, *Ahkâmın Değişmesi*, 108.

⁹⁵ İbn Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, 227.

⁹⁶ Erdoğan, *Sünnet*, 270.

⁹⁷ Serahsî, *Usûl*, 1/114; Ebu'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed en-Nesefî, *Keşfü'l-esrâr şerhu'l-musannif ale'l-Menâr/Keşfü'l-esrâr fi şerhi Menâri'l-envâr* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1986), 1/457; İbn Melek, *Şerhu'l-menâr*, 196; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/218-219; Atar, *Fıkah Usûlü*, 126; Ferhat Koca, "Sünnet (Fıkah Usulü)", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/155; Meryem Muhammed Salih ez-Zafirî, *Mustalahâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye* (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2002), 39-40. Ayrıca bk. Erdoğan, *Sünnet*, 260-261; Erdoğan, "Sünen-i Hüdâ", "Sünen-i zevâid" ve "Sünnet" mad., *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 412; Bardakoğlu, *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*, 175.

⁹⁸ Ebu'l-Kâsım et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1-10. thk. Târik b. Avduh b. Muhammed ve Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî (Kahire: Dâru'l-harameyn, ts.), 4/215, Hadis no: 4011; Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2004), 1/2/298, Hadis no: 4828.

«السُّنَّةُ سُنَّتَانِ سُنَّةٌ فِي فَرِيضَةٍ وَسُنَّةٌ فِي غَيْرِ فَرِيضَةٍ: السُّنَّةُ الَّتِي فِي الْفَرِيضَةِ أَصْلُهَا فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى، أَخَذَهَا هُدَى وَتَرَكَهَا ضَلَالَةً، وَالسُّنَّةُ الَّتِي أَصْلُهَا لَيْسَ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى: الْأَخْذُ بِهَا فَضِيلَةٌ وَتَرَكُّهَا لَيْسَ بِخَطِيئَةٍ»

288 | İbrahim Yılmaz. İslâm Hukukunda Hz. Peygamber'in Fiillerinin Mubahlık...

Sünnet-i hüdüâ, işlenmesi hidayet, terk edilmesi dalalet olan Hz. Peygamber'in kurbet amacıyla yaptığı veya yapılmasını istediği fiillerdir.⁹⁹ Vakit namazlarının sünnetleri ile ezan, kamet, cemaatle namaz kılmak gibi dinin şîârından kabul edilen sünnetler bu gruba dâhildir. Sünnet-i hüdüânın hükmü, yapılmasında ecir, terk edilmesinde ise kerahet ve kınamanın (isâet) olmasıdır.¹⁰⁰ Sünnet-i hüdüâ, dinin tekmiyesi yani tamamlayıcısı konumundadır.¹⁰¹

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere İslâm'ın şîârından olan sünnet-i hüdüâ kapsamındaki Hz. Peygamber'in fiilleri ümmeti bağlayıcıdır ve bu tür fiillerde mubahlık söz konusu değildir. Bundan dolayıdır ki Müslüman bir belde halkının sünnet-i hüdüâ kapsamındaki fiilleri toptan terk etmeleri caiz değildir. Bu tür sünnetlerin toptan terk edilmesi sünneti hafife almak anlamına geldiği için, terk edenler kamu otoritesi tarafından (ölümle) cezalandırılır ve ifası için icbar edilir.¹⁰²

2.2.2. Sünnet-i Zevâid Kapsamındaki Hz. Peygamber'in Fiillerinin Bağlayıcılığı ve Mubahlığa Delaleti

Sünnet-i zevâid, yapılması güzel olup terk edilmesinde sakınca olmayan fiillerdir.¹⁰³ Bu tür sünnetler ibadetle ilgili olabileceği gibi fitrata ve örf-âdete dayalı fiillerle ilgili de olabilir. Ancak sünnet-i zevâid ile öncelikle kastedilen Hz. Peygamber'in oturması, kalkması ve giyinmesi gibi fitrata ve âdete dayalı fiilleridir.¹⁰⁴

Buna göre vakit namazlarının sünnetleri ve teheccüd, duhâ, evvâbîn namazı gibi belirli zamanlarda Hz. Peygamber'in kıldığı ve ümmetine de kılmayı tavsiye ettiği namazların dışında kalan ve kişinin ibadet amacıyla fazladan kıldığı nafile namazlar sünnet-i zevâid olarak nitelenmektedir.¹⁰⁵ Bunlardan bazılarının sürekli terk edilmesi kınamayı gerektirmekle birlikte¹⁰⁶ bu tür sünnetlerde temel ölçü, yapılmasında ecir olması, terk edilmesinde ise kınama ve günahın olmamasıdır.¹⁰⁷

Yine Hz. Peygamber'in bir beşer olması hasebiyle fitratının gereği olarak yaptığı yemesi, içmesi, giyinmesi, oturması-kalkması; beyaz elbise giymesi, kına ile saç ve sakalını boyaması gibi teşrîfî niteliği olmayan fiilleri de sünnet-i zevâid kapsamındadır. Bunlara uyulması müstehab olmakla birlikte terk edilmesinde kerahet ve kınama yoktur.¹⁰⁸

Hz. Peygamber'in sünnet-i zevâid kapsamında yer alan; yemesi, içmesi, giyinmesi gibi hususlardaki fiillerini örnek alan kişiler Hz. Peygamber'e olan bağlılıklarını ve sevgilerini göstermek açısından ecir alırlar. Ancak bu konuda Hz. Peygamber'e ittiba etmeyenler için dinen bir kınamanın ve azarlanmanın olması söz konusu değildir. Çünkü Hz. Peygamber'in bu tür fiilleri fitrata ve örf-âdete dayanmaktadır.¹⁰⁹ Nitekim son dönem bazı İslâm hukukçuları örf-

⁹⁹ Serahsî, *Usûl*, 1/114. Ayrıca bk. Atar, *Fıkıh Usûlü*, 126; Koca, "Sünnet", 155; Zafirî, *Mustalahâtü'l-mezâhibi'l-fıkhiyye*, 39.

¹⁰⁰ Serahsî, *Usûl*, 1/114; Neseî, *Keşfü'l-esrâr şerhu'l-musannif ale'l-Menâr*, 1/457; İbn Melek, *Şerhu'l-menâr*, 196; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/218; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 126; Zafirî, *Mustalahâtü'l-mezâhibi'l-fıkhiyye*, 39. Ayrıca bk. Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetül müctehid ve nihâyetül muktesid*, (Beyrut/Kahire: Dâru'l-ceyl-Mektebetü'l-külliyeti'l-ezheriyye, 2004), 1/258.

¹⁰¹ İbn Melek, *Şerhu'l-menâr*, 196; Zafirî, *Mustalahâtü'l-mezâhibi'l-fıkhiyye*, 39.

¹⁰² bk. Serahsî, *Usûl*, 1/114; İbn Melek, *Şerhu'l-menâr*, 196. Ayrıca bk. Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/151; Koca, "Sünnet", 155; Erdoğan, *Sünnet*, 260-261.

¹⁰³ Serahsî, *Usûl*, 1/114; İbn Melek, *Şerhu'l-menâr*, 196.

¹⁰⁴ İbn Melek, *Şerhu'l-menâr*, 196; Zafirî, *Mustalahâtü'l-mezâhibi'l-fıkhiyye*, 39; Bardakoğlu, *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*, 175.

¹⁰⁵ Koca, "Sünnet", 155.

¹⁰⁶ Koca, "Sünnet", 155.

¹⁰⁷ Serahsî, *Usûl*, 1/114; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/218.

¹⁰⁸ Serahsî, *Usûl*, 1/114; İbn Melek, *Şerhu'l-menâr*, 196; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/218; Şaban, *Usûlü'l-fıkıh*, 245-246; Zeydan, *el-Vecîz*, 33-34; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 126; Erdoğan, *Sünnet*, 261.

¹⁰⁹ Şaban, *Usûlü'l-fıkıh*, 246; Heniyye, "et-Teessî bi'l-efâ'li'l-cibilliyeti li'n-Nebî", 55-56; Bardakoğlu, *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*, 175. Ayrıca bk. Koca, "Sünnet", 155.

dayandığı gerekçesi ile sakal¹¹⁰ ve sarık¹¹¹ gibi Hz. Peygamber'in fiillerinin de zevâid sünnetten olduğunu ve terk etmekte dinen bir sakıncanın olmadığını söylemektedirler.¹¹²

Muhakkik fakih İbn Âbidîn (öl. 1252/1836); "nafiler ibadetten, sünnet-i zevâid ise âdetten (günlük yapılan rutin davranışlardan ve toplumun örf ve âdetinden)"¹¹³ diyerek nafiler ibadetler ile sünnet-i zevâid arasındaki ayırma dikkat çekmektedir. Bu ayırma göre hüküm açısından nafiler ile sünnet-i zevâid arasında bir fark yoktur. Bir diğer ifade ile her ikisi de bağlayıcı değildir ve mubahlık bildirmektedir. Nitekim her ikisini de terk etmek mekruh değildir. Diğer taraftan bir fiilin ibadet veya âdet sayılması arasındaki temel fark, ihlası içeren niyettir. Buna göre âdetten sayılan bir fiil, niyet ile ibadete dönüşmekte ve yapan kişi ecir almaktadır.¹¹⁴

Diğer taraftan tarihi süreçte Müslüman toplumlarda Hz. Peygamber'in teşrîfi nitelikli (kurbet/ibadet) fiilleri ile bir insan olarak gündelik hayata dair yeme-içme, giyim-kuşam gibi beşerî ve örfî nitelikteki davranışları genelleme yapılarak sünnet-i zevâid kapsamına dâhil edilmiştir. Bu durum ise Hz. Peygamber'in sünnetine ittiba etmeyi şiar edinen Müslümanlar için örfî-beşerî nitelikteki fiillerinin de aynen devam ettirilmesi gereken bir teşrîfi bir sünnet (uygulama) olduğu sonucunu doğurmuştur.¹¹⁵

Özetle ifade etmek gerekirse, Hz. Peygamber'in bir insan olarak fitratının veya içinde bulunduğu toplumun örf ve âdetin gereği olarak yaptığı sünnet-i zevâid kapsamındaki fiilleri teşrîfi açıdan ümmeti bağlayıcı değildir. Dolayısıyla bu tür fiilleri mubahlık bildirmektedir. İsteyenler ise kendi fitratının ve içinde yaşadığı toplumun örf ve âdetine tabi olabilir.

Sonuç

Tarihi süreçte Kur'an'da Hz. Peygamber'e itaati emreden ayetlerin umumunu esas alan Müslümanlar, her hangi bir ayırım gözetmeksizin Hz. Peygamber'in fiilî sünnetlerine bir bütün olarak ittiba hususunda özen göstermişlerdir. Bu konuda Abdullah b. Ömer'in Hz. Peygamber'in teşrîfi nitelikli olsun olmasın her fiilini harfiyyen yerine getirme gayreti içerisinde olması ise tipik bir örnek teşkil etmektedir.

¹¹⁰ Klasik fıkhıta cumhura göre sakal bırakmak müslümanların şiarından olup kesmek haramdır. Bazı Şâfiî ve bazı Mâlikilere göre ise mekruhtur. Sakal bırakmanın dini hükmü hakkında geniş bilgi için bk. Ali Bardakoğlu, "Helaller ve Haramlar," *İlmihal II -İslâm ve Toplum-* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013) 90-93; İsmail Yalçın, "Sakal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2009), 36/1-2.

¹¹¹ İslâmî gelenekte namazlarda sarık takmanın sünnet olduğu şeklinde genel bir kabul olmakla birlikte farklı görüşler de bulunmaktadır. Konuyla ilgili görüşler hakkında bk. İsmail Yalçın, "Sarık/Fıkıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2009), 36/154.

Namazda sarık giymenin hükmü ile ilgili H. Rahmi Telkenaroğlu şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Allah Rasûlü'nün (as) namazda giyilmesini tavsiye ettiği özel bir kıyafet yoktur. Sarıkla kılınan namazın sarıksız kılınan namazdan yetmiş kat daha sevap olduğu yönündeki bilgi, dayanaktan yoksundur. Bu yönde rivâyet edilen hadisler de sahih değildir." (bk. M. Rahmi Telkenaroğlu, *İslam İbadet Esasları: Muhtasar İlmihal* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 89.

"Sarıkla kılınan iki rekât namazın sarıksız kılınan yetmiş rekât namazdan daha faziletli olduğu" ile ilgili hadisin tahrîci için bk. Abdurraûf Münâvî, *Feyzu'l-kadîr şerhu el-Camiu's-sağîr* (Beyrut: Daru'l-ma'rife, 1972), 4/37. Hadisi tahrîc eden Münâvî (öl. 1031/1622), hadis hafızı Zehebî'nin (öl. 748/1348) bu hadisin senedinde bulunan Tarık b. Abdurrahman için zayıf dediğini, hadis âlimi Sehâvî'nin (öl. 902/1497) ise bu hadisin aslının olmadığını (mevzû/uydurma olduğunu) söylediğini nakletmektedir.

¹¹² bk. Bardakoğlu, *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*, 192-196. Ayrıca bk. Ebu Zehra, *Usûlü'l-fıkıh*, 115.

¹¹³ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 1/218. Ayrıca bk. Zeydan, *el-Vecîz*, 33-34.

¹¹⁴ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 1/218.

¹¹⁵ bk. Bardakoğlu, *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*, 175.

290 | İbrahim Yılmaz, İslâm Hukukunda Hz. Peygamber'in Fiillerinin Mubahlık...

Müslüman toplumların sünnete ittiba konusundaki bu hassasiyetine paralel olarak İslâm âlimleri de sünnetin kaynak değeri üzerinde önemle durmuşlar ve bağlayıcılık açısından sünneti çeşitli açılardan taksime tabi tutmuşlardır. Nitekim fıkıh usulü kitaplarında sünnet; biri şer'î hükümlerin kaynağı, diğeri teklifi-şer'î hüküm olmak üzere temelde ikili bir taksime tutularak detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu bağlamda Müslümanların ittiba hususunda ayrı bir özen gösterdikleri Hz. Peygamber'in fiilleri de fıkıh usulü kaynaklarında "Ef'âlü'r-Rasûl" başlığı altında müstakil olarak incelenmiştir.

Hz. Peygamber'in fiillerinin bağlayıcılık açısından farklı dereceleri bulunmaktadır. Nitekim Şer'î hükümlerin kaynağı olması açısından Hz. Peygamber'in fiilleri; *teşrîî nitelikli olan ve teşrîî nitelikli olmayan*, şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Hz. Peygamber'in teşrîî nitelikli yaptığı fiilleri ise vasfî (hüküm) bilinen ve vasfî bilinmeyen diye ikiye ayrılmaktadır.

Prensip olarak Hz. Peygamber'in vasfî bilinen teşrîî nitelikli fiilleri ümmet (Müslümanlar) için bağlayıcıdır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bir fiili hangi vasfıla yaptığı bilindiğinde o fiil aynı vasfıla ümmet için geçerlidir. Hz. Peygamber'in teşrîî nitelikli olup da vasfî bilinmeyen fiillerinin hükme delaleti hususunda ise ihtilaf vardır. Hanefî usûlcülerin çoğunluğuna göre Hz. Peygamber'in vasfî bilinmeyip kurbet özelliği içeren fiillerinde asıl olan müstehab veya mendup olmasıdır. Kerhî'ye göre ise bu tür fiillerde asıl olan mubah olmasıdır. Cessâs da Kerhî ile aynı görüşü dile getirmektedir. Bu konuda İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'den mubahlık bildirdiği yönünde görüşler nakledilmektedir. Hanblîlerde ise râcîh olan görüş mubahlık bildirmesidir.

Hz. Peygamber'in teşrîî nitelikli olmayıp bir insan olarak yaptığı içinde yaşadığı toplumun örf ve adeti gereği yaptığı fiillerinde esas olan ise mubahlık olup ümmet için bağlayıcı değildir. Dolayısıyla *sünnet-i zevâid* olarak da isimlendirilen bu tür fiillerde isteyen Hz. Peygamber'e ittiba eder, isteyen etmez. Çünkü teşrîî nitelik taşımayan Hz. Peygamber'in fiilleri, ya fitrî özellik taşımaktadır ya da o dönemin Arap toplumunun örf ve âdetine (yaşam tarzına) dayanmaktadır. Fitrata dayalı özellikler ise kişiden kişiye değiştiği gibi örfeye dayalı davranışların ve alışkanlıklar da toplumlara göre değişiklik arz etmektedir. Bu yüzden Hz. Peygamber'in teşrîî nitelik olmayan bu tür beşerî fiillerinin ve örfî davranışlarının ümmet için bağlayıcı olması söz konusu değildir.

Diğer taraftan Hz. Peygamber'in fiillerinden bazılarının fitrata veya dönemin örfüne dayalı olması bu fiillere ittibain caiz olmayacağı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in teşrîî nitelikli olmayan ve/veya *sünnet-i zevâid* kapsamında yer alan fiillerine ittiba eden Müslümanlar, o fiilin ibadet özelliği taşımasından dolayı değil, Hz. Peygamber'e olan sevgi ve bağlılıklarının karşılığı olarak ecir alırlar. Bu tür fiili sünnetleri terk edenler ise -Hz. Peygamber'e muhalefet kastı olmadığı sürece- dinen kınanmazlar ve günah işlemiş olmazlar.

Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus da Hz. Peygamber'in bir beşer olarak yaptığı giyim kuşam tarzı, yemek şekli vs. gibi teşrîî nitelikli olmayan fiili sünnetine bağlılığın kör bir taklitten ibaret olmadığıdır. Bu tür fiillerde önemli olan lafza ve şekle katı bir şekilde bağlı kalmayarak fiillerden kastedilen maksadın doğru bir şekilde anlaşılması ve günümüze taşınmasıdır. Dolayısıyla günümüzde Hz. Peygamber'in teşrîî nitelikli olmayan fiillerindeki maksadı (işlevi) pratikte daha iyi bir şekilde gerçekleştiren, -örneğin misvak yerine diş macunu/diş fırçası kullanmak veya yemeği el parmakları yerine kaşık ve çatal ile yemek gibi- bir araç varsa ona tabi olmanın da Hz. Peygamber'in bu tür teşrîî nitelikli olmayan fiili sünnetine ittiba anlamına geldiği söylenebilir.

Kaynakça

- Abdülhâlık, Abdülgâni. *Hücciyetü's-sünne*. Kahire: Dâru'l-vefâ, 1987.
- Abdülkadir, Muhammed el-Arûsî. *Ef'âlü'r-rasûl ve delâletühü ale'l-ahkâm*. Cidde: Daru'l-müctemâ' li'n-neşr ve't-tevzî', 1991.
- Ahatlı, Erdinç. "Hasâisü'n-Nebî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 16/277-281. İstanbul: TDV Yayınları 1997.
- Âmidî, Seyfeddin. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. 4 Cilt. tk. Abdurrazzak Afifi. Riyad: Dâru's-samî, 2003.
- Apaydın, H. Yunus. *İslâm Hukuk Usulü*. Ankara: Bilay Yayınları, 2017.
- Aşkar, Muhammed Süleyman. *Ef'âlü'r-rasûl ve delâletühü ale'l-ahkâmi's-ser'iyye*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2003.
- Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usulü*. İstanbul: MÜİF Yayınları, 1996.
- Aynî, Bedreddîn. *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. tsh./nşr. Abdullah Muhammed Mahmud Ömer. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2001.
- Bakkal, Ali. "Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri Hakkında Bir Değerlendirme". *İslâm ve Yorum*. 1/39-57. yay. haz. Fikret Kahraman, Malatya: Malatya İlahiyat Vakfı, 2017.
- Bardakoğlu, Ali. "Helaller ve Haramlar". *İlmihal II -İslâm ve Toplum-*. 90-93. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Bardakoğlu, Ali. *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*. İstanbul: KURAMER, 2017.
- Bedir, Murtaza. "Sünnet". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 38/150-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Cessâs, Ebu Bekir Ahmet b. Ali er-Râzî. *el-Fusûl fî'l-usûl*. 4 Cilt. thk. Uceyl Câsim en-Nemşî, Kuveyt: 1994.
- Cürçânî, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali. *et-Ta'rifât*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1983.
- Debûsî, Ebî Zeyd Ubeydullah b. Umer b. İsâ. *Takvîmü'l-edille fî usûli'l-fikh*. thk. Şeyh Halil Muhyiddin el-Meys. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2007.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Mubah". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 30/341-345. İstanbul: TDV Yayınları 2005.
- Ebu Zehra, Muhammed. *Usûlü'l-fikh*. İstanbul: Tebliğ Yayınları, ty.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Erdoğan, Mehmet. *Vahiy-Akl Dengesi Açısından Sünnet*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.
- Erdoğan, Mehmet, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1990.
- Erul, Bünyamin. "Sünnet", *Evensel Mesajlar: İslâma Giriş*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Gazzâlî, Ebü Hâmid Muhammed. *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*, 4 Cilt thk. Hamza b. Züheyr Hafız, Medine: ty.
- Hacıoğlu, Nejla. "Cessâs'a Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2014), 165-190.
- Hallâf, Abdülvahhab. *İlmü usûli'l-fikh*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmîyye, 1984.
- Henîyye, Mâzin İsmail. "et-Teessî bi'l-ef'âli'l-cibilliyeti li'n-Nebî". *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmîyye (Silsületü'd-dirâseti's-ser'iyye)* 13/1 (2005), 45-64.
- Husarî Ahmed. *Nazariyyetü'l-hükm ve mesâdirü't-teşrî fî usûli'l-fikhi'l-İslâmî*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1986.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-obsâr*. 13 Cilt. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavvad, Riyad: Dâru Âlemi'l-kütüb, 2003.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *İslâm Hukuk Felsefesi*. çev. Vecdi Akyüz-Mehmed Erdoğan. İstanbul: İklim Yayınları, 1988.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed. *el-İhsân fî Sahîhi İbn Hibbân*. 17 Cilt Tertîb: el-Emîr Alâüddin el-Fârisî. thk. Şuayb Arnavût. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemalüddin. *Lisânü'l-Arab*. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-meârif, 1984.
- İbn Melek. *Şerhu'l-menâr fî usûli'l-fikh/Şerhu Menâru'l-envâr li'n-Nesefî*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, 1965.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetül müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 2 Cilt. Beyrut/Kahire: Dâru'l-ceyl-Mektebetü'l-külliyeti'l-ezheriyye, 2004.
- İltaş, Davut. *Fıkıh Usulünde Mütakellimîn Yönteminin Delâlet Anlayışı*. İstanbul: İSAM, 2011.
- İbn Abdüsselâm, İzzeddin. *Kavâidü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*. 2 Cilt. thk. Nezir Kemal Hammad-Osman Cuma Damiriyye. Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2000.
- Karâfi, Şihabüddin. *el-İhkâm fî temyizi'l-fetâvâ ani'l-ahkâm ve tasarrufâti'l-kâdi ve'l-imâm*. thk. Abdülfetah Ebu Gudde. Haleb: Mektebetü'l-matbûâti'l-islâmîyye, 1967.
- Karâfi, Şihabüddin. *el-Furûk fî Envâri'l-burûk fî envâi'l-furuk*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1998.
- Karaman, Hayreddin. "Bağlayıcılık Bakımından Rasûlullah'ın Davranışları". *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*. 127-150. yay. haz. İsmail Lütfi Çakan-İsmail Kurt. İstanbul: İslâmî Araştırmalar Vakfı, ts.

292 | İbrahim Yılmaz. İslâm Hukukunda Hz. Peygamber'in Fiillerinin Mubahlık...

- Kıyılık, Mustafa Harun. "Hz. Peygamber'in Teşri Nitelikli Olmayan Fiillerinin Bağlayıcılık Açısından Değeri". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 4/2 (2019), 153-194.
- Koca, Ferhat. "Sünnet (Fıkıh Usulü)". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 38/154-155. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Medkûr, M. Sellâm. *Nazariyyetü'l-ibâha inde'l-usuliyin ve'l-fukâhâ*. Kahire: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1984.
- Molla Hüsrev. *Mir'âtü'l-usûl*. İstanbul: Dersââdet, 1321.
- Münâvî, Abdurraûf. *Feyzu'l-kadîr şerhu el-Camiu's-sağîr*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-ma'rife, 1972.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *Keşfü'l-esrâr şerhu'l-musannif ale'l-Menâr/Keşfü'l-esrâr fî şerhi Menârî'l-envâr*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1986.
- Râzî, Fahreddin. *el-Mahsûl fî ilmi'l-usûl*. 6 Cilt. thk. Cabir Feyyâd el-Alvânî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ty.
- Sakallı, Talat. "Hüdaî Sünnet-Zevaid Sünnet Ayırımı". *Hadisin Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu* (14-15 Ekim 1993). 39-55. Samsun: İlim Yayma ve Eğitim Vakfı, 1993.
- Serahsî, Ebû Bekr, Muhammed b. Ebî Sehl. *Usûlü'l-s-Serahsî*. 2 Cilt. thk. Ebu'l-vefa el-Afgânî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1993.
- Sibâî, Mustafa. *İslâm Hukukunda Sünnet*. çev. Kamil Tunç. İstanbul: Girişim Yayınları, 1989.
- Süyûtî Celâlüddîn. *el-Câmiu's-Sağîr*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2004.
- Şaban, Zekiyyüddin. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-fıkıh)*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Şâtîbî, Ebû İshak İbrahim b. Mûsâ. *el-Muvâfakât fî usûli's-şeriâ*. 4 Cilt. nşr./tlk. Abdullah Dıraz. Beyrut: Dâru'l-marife, 1975.
- Şevkânî, Muhammed b, Ali b. Muhammed. *İrşâdü'l-fühûl ilâ tahkîki ilmi'l-usûl*. thk. Ebu Mus'ab Muhammed Saîd el-Bedrf. Beyrût: Müessesetü'l-kütübi's-sikafiyye, 1992.
- Şimşek, Murat. *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım. *el-Mu'cemü'l-evsat*. 10 Cilt. thk. Târik b. Avdullah b. Muhammed ve Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Kahire: Dâru'l-harameyn, ts.
- Teftazânî, Sa'duddin Mes'ûd b. Ömer. *Şerhu't-Telvih ala't-Tavdîh li metni't-Tenkîh fî usuli'l-fikh*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.
- Telkenaroğlu, M. Rahmi. *İslâm İbadet Esasları: Muhtasar İlmihal*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2018.
- Telkenaroğlu, M. Rahmi. *Erken Dönem Usûl-i Fıkıh Tartışmaları*. Ankara: FECR Yayınları, 2019.
- Ünal, İ. Hakkı. "Hanefî Usulcülere Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri". *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (Ankara), 191-199.
- Yalçın, İsmail. "Sakal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/1-2. İstanbul: TDV Yayınları 2009.
- Yalçın, İsmail. "Sarık/Fıkıh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/154. İstanbul: TDV Yayınları 2009.
- Zafirî, Meryem Muhammed Salih. *Mustalahâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2002.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddin Muhammed b. Bahadır eş-Şâfiî. *el-Bahrü'l-muhîr fî usûli'l-fikh*. 6 Cilt. nşr. Abdulkadir Abdullah el-Ânî-Ömer Süleyman el-Aşkâr. Kuveyt: Vizârtü'l-evkâfi's-şu'niyye, 1992.
- Zeydan. Abdülkerim. *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2011.